

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON JURNAL

Avgust №8, 2026

Агробизнес, наука и
технология

AGROBIZNES FAN VA TEXNOLOGIYALAR

Agribusiness, science and
technology

№ 083688

ISSN:
3060-5245

Toshkent-2026

Platform &
workflow by
OJS / PKP

BOSH MUHARRIR

Oblomuradov Narzullo Naimovich – i.f.d. (DSc), professor.

Bosh muharrir o'rinbosarlari:

Islamov Soxib Yaxshibekovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Sultonov Kamoliddin Sadriddinovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Farmonov To'liqin Xayitmurodovich – i.f.d. (DSc), professor.

Muharrir:

Beglayev Uchqun Xurramovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent.

Tahrir hay'atining xalqaro a'zolari:

Kusainov Xalel Xaymullayevich – i.f.d. professor (Qozog'iston davlat texnologiya universiteti)

Vilija Aleknevičienė – i.f.d. professor (Universitet Vitovta Velikogo)

Gilbert Ludwig – professor, (Jamk University of Applied Sciences)

Bobojonov Ixtiyor Baxtiyorovich – i.f.d. professor (Germaniyaning Leybnits nomidagi Markaziy Osiyoda qishloq xo'jaligini rivojlantirish instituti (IAMO))

Daiva Makutenene – professor, (Vitautes Magnus universiteti, Litva)

Xaitboyeva Nargiza Alikulovna - i.f.d. dotsent (Tojikiston davlat huquq, biznes va siyosat universiteti)

Tahrir hay'ati:**08.00.00-Iqtisodiyot fanlari:**

Gulyamov Saidasror Saidaxmedovich – i.f.d. (DSc), professor;

Saidov Muxammad-Ali Xakimovich – i.f.d. (DSc), professor;

Rustamova Iroda Baxramjanovna – i.f.d. (DSc), professor;

Ochilov Ilhom Sayitqulovich – i.f.d. (DSc), professor;

Askarov Nazimjon Niyozovich – i.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Altinbek Yangibayevich – i.f.d. (DSc), professor;

Boltayev Abror Sayitmuradovich – i.f.d. (DSc), dotsent;

Abduvasikov Abduaziz Abdulazizovich – i.f.n. professor;

Mamadiyarov Dilshad Uralovich – i.f.n. dotsent;

Achilov Mashrab Ulug'bekovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Galimova Feryuza Rafikovna – i.f.n. dotsent;

Odilova Dilnozaxon Barnayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Yangiboyev Dilshod G'ulomovich – i.f.f.d. (PhD);

Saidova Dildora Nurmatovna – i.f.n. dotsent;

Dexkanova Nilufar Sagdullayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Roziqov Jahongir Mustaqim o'g'li – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Boltayev Nurali Shiramatovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Ibragimova Madina Ismoilovna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Javlijev Nuriddin Bektemir o'g'li – i.f.f.d. (PhD).

06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari:

Shokirov Alisher Djuraboyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Mardanov Husniddin Xolbozorovich – q.x.f.d. (DSc);

Abdiyev Fozil Rashidovich – q.x.f.d. (DSc);

Sattorov Maqsud Axtamovich – q.x.f.d. (DSc);

Yuldashov Nurbek Ergashovich – v.f.d. (DSc);

Xalmirzayev Dilmurad Kamilovich – q.x.f.d. (DSc), dotsent;

Namazov Ixtiyor Choriyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Xudayqulov Jonibek Bozarovich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Eshonqulov Jamoliddin Saporboy o'g'li – q.x.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Anvar Kodirullayevich – b.f.n., katta ilmiy xodim;

Atabayev Ma'ruf Maxmudovich – q.x.f.n. professor;

Safarov Asqar Asadullayevich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Mustafakulov Davron Mamatqulovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Kasimov Botir Sadriddinovich – q.x.f.f.d. (PhD);

Akramov Umidilla Ikramdjanovich – q.x.f.n. dotsent;

Elboboyev Abdug'ani Shuxrat o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Muxammadov Yo'ldoshbek Akmal o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Maxmudova Shaxnoza Abdufattaxovna – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent.

MUASSIS

Toshkent davlat agrar
universiteti

ALOQA UCHUN MA'LUMOTLAR

Manzil: Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko'chasi, 2-uy.

Jurnalning telegram manzili:

t.me/agrobiznes_elektronjurnal

E-mail: licht-1989@mail.ru

Jurnalning rasmiy sayti:

<https://www.agrobiznesjournal.uz>

Tel: +(998) 93 439 30 00

JURNALNING ILMIYLIGI:

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 30.11.2024-yildagi
№364/5-sonli qarori bilan
08.00.00-Iqtisodiyot fanlari
bo'yicha, 08.05.2025-yildagi
№370/5-sonli qarori bilan
06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari
bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy
ilmiy natijalarini chop etish
tavsiya etilgan milliy ilmiy
nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

Elektron nashr, 551-sahifa.

E'lon qilishga 2026-yil 28-avgustda
ruxsat etildi.

MUNDARIJA

IQTISODIYOT FANLARI

ULUG'BEK NURULLAYEV

Tomorqa xo'jaliklari faoliyatidan olingan daromadga noqishloq xo'jaligi faoliyati ta'sirini iqtisodiy baholash.....8

RO'ZMAMATOV ABBOS TOLIBJON O'G'LI

O'zbekistonda chakana savdo tarmog'ining tarkibiy o'zgarishlari va savdo xizmatlarini rivojlantirish yo'nalishlari.....17

АЙТМУРАТОВА УЛБИКЕ ЖАЛГАСОВНА

Развитие методических подходов к комплексной оценке эффективности привлечения финансирования акционерными обществами через рынок капитала.....26

BAXRONOVA NILUFAR SUNNAT QIZI

Raqamli transformatsiya va yashil iqtisodiyot integratsiyasining innovatsion iqtisodiy o'sishga ta'sir mexanizmlari.....36

KARAMATOVA NOIBA HUSNITDINOVNA

Korxonada ichki nazorat va audit tizimini takomillashtirish yo'nalishlari.....44

VEI ZHIBO

Madaniy meros turizmida raqamli kommunikatsiya, jamoatchilik ishtiroki va inklyuziv o'sish – Samarqand misolida.....53

ISMIGUL ABDULLAYEVA

Improving data management systems of small and medium enterprises through cloud technologies in the digital economy.....65

ABDURAYIMOV KAMOLIDDIN XURRAM O'G'LI

Surxondaryo viloyatida qishloq xo'jaligining amaldagi iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili.....70

KABILOVA SHAHNOZA JURAYEVNA, XALIMOV JAVLON

SHAXRIYOROVICH

Iste'molchilarga xizmat ko'rsatish sohasidagi kichik biznesni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari: hududiy differensiatsiya tahlili (Qashqadaryo viloyati misolida).....80

UMAROVA SHAXLO ABDUVALIYEVNA

Strategik moliyaviy hisob tizimini tashkil etishning konseptual yondashuvlari va tarkibiy elementlari.....87

HOU MANPING, CUI HUIFANG

Lessons from China for ecological protection and restoration of the Aral sea basin.....102

SHADMANOV ZUHRIDDIN ZOKIRXODJAYEVICH

O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanishini baholash.....113

BADALOVA NIGORA NORKULOVNA

Davlat boshqaruvini raqamlashtirishning xorijiy modellari va ularni O'zbekistonda qo'llash imkoniyatlari.....126

ZHU YU MING

The collaborative logic of digital transformation of China's tourism infrastructure.....137

ИСАЕВА АЙЖАН

Цифровая трансформация туризма как механизм структурной диверсификации сферы услуг.....152

KARIMOVA MAFTUNA NURDINOVNA

“Yashil” qo‘shilgan qiymat: organik, halol va karbon-neytral sertifikatlarining O‘zbekiston mahsulotlari narxiga ta’siri.....166

XABIBULLAYEV ANVAR SHOVIKAT O‘G‘LI

Zamonaviy boshqaruv modellari asosida aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy menejment tizimini takomillashtirish.....177

SAPAYEV SINDOR QADAMBOY O‘G‘LI

Mintaqaviy innovatsion infratuzilma subyektlari o‘rtasidagi iqtisodiy hamkorlik rivojlanishi: qiyosiy tahlili.....185

SAIDOVA DILDORA NURMATOVNA

Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida oziq-ovqat xavfsizligining ta’minlanishi.....194

UMAROV AZIZJON AZAMJON O‘G‘LI

Risklarning kichik biznes korxonalariga iqtisodiy ta’siri.....201

AZAMQULOV NURBEK ULUG‘BEK O‘G‘LI

Mamlakatimizda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirishning hozirgi holati hamda bug‘doy yetishtirish samaradorligini oshirish yo‘llari.....207

BAXTIYAROVA SABOHAT BAXTIYAROVNA

Raqamli transformatsiya sharoitida rahbarlarning strategik liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish.....214

BOZOROVA MUXABBAT TO‘XTAYEVNA

Davr xarajatlari hisobini takomillashtirish.....221

DJURAYEV OLIMJON NARKULOVICH

Xizmatlar iqtisodiyotida mehnatni ratsional tashkil etishning zamonaviy konsepsiyalari va iqtisodiy samaradorlikni oshirish mexanizmlari.....230

KURBONOV BAXODIR ERGASHEVICH

Transfert narxlarning iqtisodiy mohiyati va ularni shakllantirishning nazariy-uslubiy asoslari.....243

FAXRIDDINOV ABDULHAKIM ZIYAUDDINOVICH

Yangi O‘zbekistonda sabzavotchilik tarmog‘ini rivojlantirish istiqbollari.....249

OMONQULOV BEKZOD TURSUNALI O‘G‘LI

Kichik biznesning innovatsion rivojlanish strategiyasini baholash mezonlari va ko‘rsatkichlari.....256

KARIMOV INOMJON ORTIKBAEVICH

Qurilish sanoatida investitsiyalarni jalb qilishni boshqarishning xorijiy modellari va ularni o‘zbekiston amaliyotiga moslashtirish imkoniyatlari.....267

TURDIQULOV FARRUX RAVSHANJON O‘G‘LI

O‘zbekistonda kichik biznesning bandlik va YAIMdagi ulushlari nomutanosibli: milliy va hududiy statistik tahlili.....277

DAVR XARAJATLARI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH

BOZOROVA MUXABBAT TO'XTAYEVNA

Toshkent davlat agrar universiteti

“Buxgalteriya hisobi, tahlil va audit” kafedrası assistenti

E-mail: muxabbatbozorova93@gmail.com

ORCID: 0009-0007-3932-8424

Annotatsiya. Mazkur maqolada xo'jalik yurituvchi subyektlarning davr xarajatlari hisobini tashkil etish, ularning iqtisodiy mazmunini ochib berish va amaldagi hisob amaliyotidagi muammolarni aniqlash masalalari ilmiy jihatdan tadqiq etilgan. Davr xarajatlari — ya'ni sotish xarajatlari, ma'muriy xarajatlar va boshqa operatsion xarajatlar — korxona moliyaviy natijasini shakllantirishda muhim o'rin tutadi, biroq ularni hisobga olish, taqsimlash va moliyaviy hisobotda aks ettirish borasida amaliyotda bir qator nomuvofiqliklar mavjud. Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasining buxgalteriya hisobi milliy standartlari (BHMS), Soliq kodeksi normalari hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS, jumladan IAS 1, IAS 38) o'rtasidagi farqlar qiyosiy tahlil qilingan. Respublika korxonalari va davlat ishtirokidagi tashkilotlarning real moliyaviy ko'rsatkichlari, jumladan zararli faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar statistikasi misolida davr xarajatlarini nazorat qilishning amaliy ahamiyati ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: davr xarajatlari, sotish xarajatlari, ma'muriy xarajatlar, boshqa operatsion xarajatlar, buxgalteriya hisobi, BHMS, moliyaviy hisobot, IFRS, IAS 1, boshqaruv hisobi, tannarx, moliyaviy natija.

Аннотация. В данной статье научно исследованы вопросы организации учета расходов периода хозяйствующих субъектов, раскрытия их экономической сущности и выявления проблем в существующей учетной практике. Расходы периода — то есть расходы на сбыт, административные расходы и прочие операционные расходы — играют важную роль в формировании финансового результата предприятия, однако на практике существует ряд несоответствий в их учете, распределении и отражении в финансовой отчетности. В исследовании проведен сравнительный анализ различий между национальными стандартами бухгалтерского учета Республики Узбекистан (НСБУ), нормами Налогового кодекса и международными стандартами финансовой отчетности (МСФО, в частности IAS 1, IAS 38). На примере реальных финансовых показателей предприятий республики и организаций с государственным участием, включая статистику убыточных предприятий, показано практическое значение контроля расходов периода.

Ключевые слова: расходы периода, расходы по продаже, административные расходы, прочие операционные расходы, бухгалтерский учет, НСБУ, финансовая отчетность, МСФО, МСФО 1, управленческий учет, себестоимость, финансовый результат.

Abstract. This article scientifically examines the issues of organizing the accounting of period expenses of economic entities, disclosing their economic essence, and identifying problems in the current accounting practice. Period expenses — i.e., selling expenses, administrative expenses, and other operating expenses — play an important role in forming the financial result of an enterprise; however, in practice, there are a number of inconsistencies in their recognition, allocation, and presentation in financial statements. The study provides a comparative analysis of the differences between the National Accounting Standards of the Republic of Uzbekistan (NAS), the provisions of the Tax Code, and International Financial Reporting Standards (IFRS, including IAS 1 and IAS 38). Using the example of actual financial indicators of republican enterprises and state-participated organizations, including statistics of loss-making entities, the practical significance of controlling period expenses is demonstrated.

Keywords: period expenses, selling expenses, administrative expenses, other operating expenses, accounting, NAS, financial statements, IFRS, IAS 1, management accounting, cost, financial result.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish, moliyaviy barqarorligini ta'minlash va boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslangan holda qabul qilish ko'p jihatdan xarajatlar hisobining qanday tashkil etilganligiga bog'liqdir. Korxona xarajatlari odatda ikki katta guruhga — mahsulot (ish, xizmat) tannarxiga kirituvchi xarajatlar va davr xarajatlariga ajratiladi. Agar tannarxga kirituvchi xarajatlar mahsulot sotilgandan keyin daromad bilan bog'lab hisobdan chiqarilsa, davr xarajatlari ular yuzaga kelgan hisobot davrining o'zida moliyaviy natijaga olib boriladi. Bunday farqlanish moliyaviy hisobotning ishonchliligini, ya'ni daromad va xarajatlarning bir-biriga mos kelish (moslashtirish) tamoyiliga rioya etilishini ta'minlashda asosiy ahamiyat kasb etadi[1].

So'nggi yillarda O'zbekistonda buxgalteriya hisobi sohasida olib borilgan islohotlar — milliy standartlarning xalqaro standartlarga yaqinlashtirilishi, elektron hisobot tizimlarining joriy etilishi, soliq va buxgalteriya hisobi o'rtasidagi farqlarning kamaytirilishi — davr xarajatlari hisobiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, amaliyotda davr xarajatlari boshqaruv hisobi nuqtai nazaridan tahlil qilish, ularni javobgarlik markazlari bo'yicha taqsimlash va xarajatlarni tejash zaxiralarini aniqlash borasida jiddiy kamchiliklar saqlanib qolmoqda[2]. Xususan, Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan e'lon qilingan ma'lumotlarga ko'ra, faqatgina davlat ishtirokidagi korxonalarning 451 tasi 2024-yilda 14 trillion so'm, 362 tasi esa keyingi yilda 4 trillion so'm miqdorida zarar ko'rgan, bu esa korxonalarini boshqarishda xarajatlarni chuqur tahlil qilish va moliyaviy barqarorlikni baholashning yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligini ko'rsatadi. Bunday holat davr xarajatlari hisobga olish va nazorat qilish tizimini ilmiy asoslangan tarzda takomillashtirish zaruriyatini yuzaga keltiradi[3].

Mazkur tadqiqotning maqsadi - korxonalarda davr xarajatlari hisobini tashkil etishning nazariy-uslubiy asoslarini chuqur o'rganish, amaldagi milliy va xalqaro standartlar talablarini qiyosiy tahlil qilish hamda ularni hisobga olish, taqsimlash va moliyaviy hisobotda aks ettirish jarayonini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot vazifalari sifatida quyidagilar belgilandi: davr xarajatlarning iqtisodiy mohiyatini va tarkibini ochib berish; O'zbekiston BHMS va IFRS o'rtasidagi farqlarni aniqlash; korxonalar amaliyotidagi davr xarajatlari hisobining real holatini tahlil qilish; hisobni takomillashtirish bo'yicha takliflar shakllantirish.

ADABIYOTLAR SHARHI

Davr xarajatlari hisobi muammosi mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlarida turlicha yondashuvlar asosida yoritilgan. Karimov G.S. yashil iqtisodiyotga o'tish sharoitida davr xarajatlarning korxona faoliyatidagi o'rni, ularning ekologik jihatlari va soliq imtiyozlari bilan bog'liqligini tadqiq etib, davr xarajatlari hisobini takomillashtirish chora-tadbirlarini ilmiy asoslagan, jumladan hisob jarayonini takomillashtirishning maqsadi to'g'risida ilmiy asoslangan taklif

va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Bu tadqiqot davr xarajatlarini nafaqat moliyaviy, balki ekologik-iqtisodiy nuqtai nazardan ham baholash zarurligini ko'rsatadi[4].

Rayimovna E.S. va boshqa mualliflar kapital qo'yilmalar hisobini tadqiq qilar ekan, xarajatlarni to'g'ri va ishonchli aks ettirish muammosini buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari talablari darajasida ko'rib chiqishga harakat qilganva hisob ma'lumotlaridan tashqi foydalanuvchilar uchun qulay bo'lgan hisobot variantlarini taklif etgan. Qudbiyev N.T., Haydarov U.S. va Kurbonova S.A.ning tadqiqotlarida boshqaruv hisobi va boshqaruv tahlilining korxona faoliyatini rivojlantirishdagi o'rni asoslab berilgan, jumladan mahalliy korxonalar amaliyotida Balanced Scorecard (BSS) metodologiyasi va asosiy ishlash ko'rsatkichlari (KPI) tizimidan foydalanish imkoniyatlari muhokama qilingan[5].

Xizmat ko'rsatish sohasidagi tadqiqotlarda boshqaruv hisobida xarajatlarni hisobga olish uchun maxsus tranzit schyotlardan, jumladan 9400-«Davxarajatlari hisobi» schyotidan foydalanish tartibi tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy mamlakatlar amaliyotida moliyaviy va boshqaruv hisobi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik darajasiga ko'ra monistik va avtonom tizimlar farqlanishi ko'rsatib o'tilgan, bu esa milliy amaliyotda hisobni tashkil etishning muqobil variantlarini taqqoslash imkonini beradi[6].

Xalqaro miqyosda IFRS Foundation va Xalqaro buxgalteriya hisobi standartlari kengashi (IASB) tomonidan operatsion xarajatlarni taqdim etish bo'yicha olib borilgan munozaralar diqqatga sazovordir. IAS 1 standarti xarajatlarni moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotda ikki usul — tabiati bo'yicha (by nature) yoki funksiyasi bo'yicha (by function) tasniflash imkonini beradi va bu borada qat'iy yagona shakl belgilamaydi, chunki har bir tashkilot o'z faoliyati xususiyatidan kelib chiqib daromadlarga erishish uchun zarur bo'lgan xarajatlar profilini namoyon etadi. IASB tomonidan 2021–2022-yillarda olib borilgan muhokamalarda operatsion xarajatlarni funksional asosda taqdim etish yirik ishlab chiqarish korxonalari uchun maqsadga muvofiq, ammo qo'shimcha taqsimlash talab etilishi sababli nisbatan murakkab va subyektiv ekanligi ta'kidlangan[7].

Nomoddiy aktivlar va asosiy vositalar bilan bog'liq keyingi xarajatlarni tan olish IAS 38 standartida belgilangan bo'lib, ushbu standartga ko'ra aktivga aloqador kelgusidagi iqtisodiy nafni ishonchli o'lchab bo'lmaydigan xarajatlar yuzaga kelgan hisobot davrining xarajati sifatida — ya'ni davr xarajati sifatida — tan olinishi belgilangan. Bu yondashuv O'zbekiston BHMS-7 «Nomoddiy aktivlar» standartida ham aks etgan bo'lib, unga ko'ra amortizatsiya aktivning vazifasidan kelib chiqib mahsulot tannarxiga yoki davr xarajatlariga taqsimlanadi[8]. Shunday qilib, mahalliy va xalqaro standartlar davr xarajatlarini tan olish mezonlari bo'yicha umumiy konseptual yaqinlikka ega, biroq amaliy taqsimlash tartibida farqlar saqlanib qolmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud tadqiqotlarning aksariyati davr xarajatlarini moliyaviy hisob nuqtai nazaridan tasvirlash bilan chegaralanib, ularni boshqaruv hisobi vositalari — markaziy javobgarlik, byudjetlashtirish va raqamli tahlil tizimlari — orqali

boshqarish masalalariga yetarlicha e'tibor qaratmagan, bu esa mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi[9].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda davr xarajatlarini hisobga olish va ularning moliyaviy natijalarga ta'sirini o'rganishda mantiqiy tahlil, qiyosiy tahlil, statistik tahlil, kontent-tahlil hamda umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi milliy standartlari, Soliq kodeksi, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari hamda statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Shuningdek, davr xarajatlariga oid ilmiy adabiyotlar va amaliy tajribalar o'rganilib, ularning afzallik va kamchiliklari baholandi. Olingan natijalarni tizimlashtirish va amaliy takliflar ishlab chiqishda induktiv-deduktiv yondashuv hamda SWOT-tahlil elementlaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan 54-son Nizomga ko'ra, davr xarajatlari korxonaning mahsulot (ish, xizmat) ishlab chiqarish hajmiga bevosita bog'liq bo'lmagan, balki muayyan hisobot davriga tegishli bo'lgan xarajatlari sifatida belgilanadi. Ushbu yondashuv buxgalteriya hisobi milliy standartlarida ham izchil davom ettirilgan: masalan, 5-sonli BHMS «Asosiy vositalar»ga ko'ra, ma'muriy va ijtimoiy-madaniy vazifalarni amalga oshirish uchun mo'ljallangan asosiy vositalar bo'yicha amortizatsiya va ta'mirlash xarajatlari davr xarajatlari tarkibiga kiritiladi, ishlab chiqarish maqsadidagi asosiy vositalar bo'yicha esa mahsulot tannarxiga kiritiladi. Bunda obyektning ishchi holatida tutib turish va undan foydalanishdan kelgusidagi iqtisodiy nafni olish uchun amalga oshiriladigan xarajatlari ular tegishli bo'lgan hisobot davridagi xarajatlari tarkibiga kiritiladi[10-11].

Amaliyotda davr xarajatlari odatda uch yo'nalishga ajratiladi: sotish xarajatlari (reklama, tashish, sotish bilan bog'liq boshqa xarajatlari), ma'muriy xarajatlari (boshqaruv apparati xarajatlari, ofis xarajatlari, axborot-maslahat xizmatlari) va boshqa operatsion xarajatlari. 4-sonli BHMS «Tovar-moddiy zaxiralar» standartiga muvofiq, tovarlarni xarid qilish bilan bog'liq, ammo ularning tannarxiga kiritilmaydigan xarajatlari — masalan, akkreditiv ochish xarajatlari, bank komissiyalari, shartnomalarni ro'yxatdan o'tkazish xarajatlari — ular yuzaga kelgan hisobot davrida sotish bo'yicha davr xarajatlari sifatida tan olinadi. Bundan tashqari, tovar-moddiy zaxiralarni qarz mablag'lari hisobidan xarid qilishda foizlar ko'rinishidagi xarajatlari ham ularning tannarxiga kiritilmasdan, moliyaviy xarajat — demak, davr xarajati — sifatida hisobga olinadi. Quyidagi 1-jadvalda davr xarajatlari tarkibiy guruhlari va ularning buxgalteriya hisobidagi tegishli schyotlari keltirilgan[12-14].

O'zbekiston BHMS tizimi bilan IFRS o'rtasida davr xarajatlari tan olish mezonlari bo'yicha umumiy konseptual mosliklar mavjud bo'lsa-da, ularni moliyaviy hisobotda taqdim etish tartibida farqlar saqlanib qolmoqda. IAS 1 standarti xarajatlarni «tabiati bo'yicha» yoki «funksiyasi bo'yicha» tasniflashni

tanlash huquqini beradi va bu borada yagona majburiy shaklni belgilamaydi, balki tashkilotning faoliyat xususiyatidan kelib chiqib, eng ishonchli va dolzarb axborotni taqdim etadigan shaklda xarajatlarni ko'rsatishni talab qiladi.

1-jadval

Davr xarajatlarining tarkibiy guruhleri va ularning hisob schyotlari

Davr xarajati guruhi	Tarkibi (asosiy elementlari)	Tegishli schyot (BHMS reja)
Sotish xarajatlari	Reklama, tashish-yetkazib berish, ombor, sotish bo'limi xodimlari mehnatiga haq to'lash	9410
Ma'muriy xarajatlar	Boshqaruv apparati xarajatlari, ofis-xo'jalik xarajatlari, audit va konsalting xizmatlari	9420
Boshqa operatsion xarajatlar	Asosiy vositalarni sotishdan zararlar, valyuta kursi farqi, boshqa aktivlarni sotish xarajatlari	9430
Moliyaviy xarajatlar	Kreditlar va qarzarlar bo'yicha foizlar, moliyaviy ijara bo'yicha xarajatlar	9610

O'zbekiston amaliyotida esa moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot shakli ko'proq funksional yondashuvga, ya'ni sotish, ma'muriy va boshqa xarajatlarni alohida moddalarda ko'rsatishga asoslangan, biroq xarajatlarni tabiati (material, mehnatga haq to'lash, amortizatsiya) bo'yicha qo'shimcha ochib berish IFRS talab qiladigan darajada izchil yo'lga qo'yilmagan[15].

Funksional yondashuvning ham o'ziga xos cheklovlari mavjud: IASB tomonidan o'tkazilgan muhokamalarda qatnashchilarning ko'pchiligi xarajatlarni funksional moddalarga taqsimlashda, xususan valyuta kursi farqlari, qadr-qiymatining yo'qotilishi (impairment) va qayta tashkil etish xarajatlarini qaysi funksiyaga kiritish borasida amaliy qiyinchiliklarga duch kelganini ta'kidlagan. Bu holat O'zbekiston korxonalari amaliyotida ham kuzatiladi — masalan, valyuta kursi farqidan kelib chiqadigan zararlar ayrim korxonalarda «boshqa operatsion xarajatlar», boshqalarida esa «moliyaviy xarajatlar» tarkibida hisobga olinishi natijasida korxonalar o'rtasida moliyaviy hisobotlarning taqqoslanuvchanligi pasayadi.

Yana bir muhim farq — kelgusi davr xarajatlarini taqsimlash tartibida namoyon bo'ladi. BHMS-7 «Nomoddiy aktivlar» standartiga ko'ra, kelgusi davr xarajatlari alohida hisobga olinadigan va keyinchalik tegishli davrlarga tizimli ravishda taqsimlanadigan xarajatlar toifasiga kiritiladi. IFRS tizimida esa bunday xarajatlar, agar ular kelgusi iqtisodiy nafni keltirib chiqarish mezonlariga javob bermasa, alohida aktiv toifasi sifatida emas, balki to'g'ridan-to'g'ri yuzaga kelgan davrning xarajati sifatida tan olinadi. Bu farq, jumladan, dastlabki tashkiliy

xarajatlar va marketing kampaniyalari xarajatlarini hisobga olishda amaliy ahamiyat kasb etadi[16].

O'zbekiston Respublikasida davlat ishtirokidagi korxonalar faoliyati misolida davr xarajatlarini nazorat qilishning amaliy ahamiyatini ko'rish mumkin. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, moliyaviy holati og'irlashgan 451 ta korxona 2024-yilda 14 trillion so'm, 362 ta korxona esa 2025-yilda 4 trillion so'm miqdorida zarar ko'rgan, bunda davlat korxonalarini tahlil qilish tizimida raqamli vositalar va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan yetarli darajada foydalanilmayotgani alohida ta'kidlangan. Davlat ishtirokidagi korxonalar sonining qisqarishi fonida ham (so'nggi besh yilda 60 foizga kamaygan) ularning zararlilik darajasi yuqori bo'lib qolmoqda, bu esa xarajatlarni — xususan ma'muriy va boshqa operatsion xarajatlarni — markazlashtirilgan tarzda tahlil qilish va nazorat qilish tizimining yetarli darajada samarali emasligidan dalolat beradi.

Davlat bo'sh turgan binolar va maydonlarni iqtisodiy aylanmaga qaytarish orqali saqlash va kommunal xarajatlarni qisqartirish chora-tadbirlarini ko'rib chiqayotgani, jumladan 4,9 million kvadrat metr maydonni iqtisodiy aylanmaga kiritish rejalashtirilgani shuni ko'rsatadi: ma'muriy va xo'jalik xarajatlarning katta qismi nooqilona foydalanilayotgan aktivlar bilan bog'liq bo'lib, bu xarajatlar davr xarajatlari tarkibida moliyaviy natijaga to'g'ridan-to'g'ri salbiy ta'sir ko'rsatadi. Mikro va kichik biznes subyektlari darajasida esa, aksincha, davr xarajatlarini boshqaruv hisobi nuqtai nazaridan tahlil qilish amaliyoti deyarli rivojlanmagan — ko'pchilik tadbirkorlik subyektlari faqat soliq maqsadlarida xarajatlarni hisobga olish bilan chegaralanadi, bu esa narx siyosatini shakllantirish va xarajatlarni tejash zaxiralarini aniqlashni qiyinlashtiradi[17].

O'tkazilgan tahlil natijalarini umumlashtirib, davr xarajatlari hisobida quyidagi asosiy muammolar aniqlandi:

moliyaviy va boshqaruv hisobi o'rtasidagi uzilish — davr xarajatlari ko'pincha faqat moliyaviy hisobot talablari nuqtai nazaridan, javobgarlik markazlari bo'yicha tahlilsiz hisobga olinadi;

xarajatlarni funksional moddalarga taqsimlashda subyektivlik — bir turdagi xarajat (masalan, valyuta kursi farqi) turli korxonalarda turlicha moddalarga kiritilishi natijasida taqqoslanuvchanlik pasayadi;

raqamli tahlil vositalaridan yetarli foydalanilmaganligi — davlat korxonalarini tahlil qilish tizimida sun'iy intellekt va raqamli vositalardan yetarli darajada foydalanilmayotgani rasman tasdiqlangan;

kichik biznes darajasida boshqaruv hisobi elementlarining deyarli qo'llanilmasligi — xarajatlar tahlili asosan soliq hisobi talablari bilan chegaralanadi.

Yuqorida keltirilgan tahlil natijalariga asoslanib, davr xarajatlari hisobini takomillashtirishning quyidagi asosiy yo'nalishlari taklif etiladi.

Birinchidan, davr xarajatlarini boshqaruv hisobi tizimida javobgarlik markazlari (ma'muriy bo'linma, sotish bo'limi, moliya xizmati) bo'yicha taqsimlash tartibini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bunda har bir markazga byudjet belgilanishi va haqiqiy xarajatlarning rejadan chetlanishini muntazam

tahlil qilish nazorat samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Qudbiyev va boshqa mualliflar tomonidan ko'rsatilganidek, Balanced Scorecard va KPI tizimlarini joriy etish boshqaruv qarorlarining sifatini yaxshilashga xizmat qiladi, bu yondashuvni davr xarajatlarini tahlil qilishga ham tatbiq etish mumkin[18].

Ikkinchidan, moliyaviy hisobotda davr xarajatlarini taqdim etishda mixed (aralash) yondashuvni qo'llash tavsiya etiladi: xarajatlarni asosiy moddalarda funksional tarzda (sotish, ma'muriy) ko'rsatish bilan birga, izohli xatda ularning tabiati bo'yicha (material, mehnatga haq to'lash, amortizatsiya) tafsilotini ochib berish IFRS talablariga muvofiqlashtirishga yordam beradi va moliyaviy hisobotning axborot sig'imini oshiradi.

Uchinchidan, davr xarajatlarini bir xil tasnif mezonlari asosida — masalan, valyuta kursi farqlari va boshqa moliyaviy xususiyatga ega bo'lgan elementlarni izchil ravishda «moliyaviy xarajatlar» tarkibiga kiritish orqali — standartlashtirish zarur. Bu borada Moliya vazirligi tomonidan uslubiy ko'rsatmalar ishlab chiqilishi va ularni amaliyotga joriy etish muhim ahamiyatga ega.

To'rtinchidan, davlat ishtirokidagi korxonalar va yirik xo'jalik yurituvchi subyektlar darajasida davr xarajatlarini tahlil qilishda raqamli vositalar va avtomatlashtirilgan boshqaruv hisobi tizimlaridan foydalanishni kengaytirish lozim, bu davlat tomonidan ham alohida ta'kidlangan ustuvor yo'nalish hisoblanadi. Raqamli tizimlar real vaqt rejimida xarajatlarning rejadan chetlanishini aniqlash, zararli faoliyat omillarini barvaqt bartaraf etish imkonini beradi.

Beshinchidan, kichik biznes subyektlari uchun davr xarajatlarini tahlil qilishning soddalashtirilgan, ammo informativ usullarini — masalan, oylik xarajatlar tarkibini foiz nisbatlarida kuzatib borish va asosiy xarajat moddalari bo'yicha me'yorlarni belgilashni — ommalashtirish zarur. Bu, ayniqsa, kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarining barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari davr xarajatlari korxona moliyaviy natijalarini shakllantirishda muhim o'rin tutishini ko'rsatdi. Tahlillar milliy buxgalteriya hisobi standartlari va xalqaro standartlar o'rtasida umumiy yondashuv mavjud bo'lsa-da, xarajatlarni taqsimlash va hisobotlarda aks ettirishda ayrim farqlar saqlanib qolayotganini aniqladi. Shuningdek, korxonalarda ma'muriy va operatsion xarajatlarni nazorat qilish tizimi yetarli darajada rivojlanmaganligi sababli xarajatlar samaradorligi pasaymoqda.

Tadqiqot asosida davr xarajatlarini javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olish, xarajatlar tasnifini takomillashtirish, raqamli boshqaruv vositalaridan foydalanishni kengaytirish hamda moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirish tavsiya etildi. Ushbu takliflarning amaliyotga joriy etilishi korxonalarda xarajatlarni boshqarish samaradorligini oshirish va hisob tizimini xalqaro standartlarga yaqinlashtirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, "Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risida," 54-son Nizom, Feb. 5, 1999. Available: <https://lex.uz/docs/-264422>
2. O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standarti (4-sonli BHMS), "Tovar-moddiy zaxiralar," No. 3259, Jun. 30, 2020. Available: <https://lex.uz/docs/-4890446>
3. O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standarti (5-sonli BHMS), "Asosiy vositalar," No. 3546, Aug. 9, 2024. Available: <https://lex.uz/uz/docs/-7058293>
4. O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standarti (7-sonli BHMS), "Nomoddiy aktivlar," No. 3547, Aug. 9, 2024. Available: <https://www.lex.uz/en/docs/-7058929>
5. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, Dec. 30, 2019. Available: <https://lex.uz/docs/-4674902>
6. G'. S. Karimov, "Yashil iqtisodiyotga o'tish sharoitida davr xarajatlari hisobini takomillashtirishning o'rni," *Luchshie Intellektualnye Issledovaniya*, vol. 17, no. 3, pp. 68–72, 2024. Available: <https://web-journal.ru/journal/article/view/3905>
7. E. S. Rayimovna, X. O. Normamatovich, and S. S. Ollamurat qizi, "Kapital qo'yilmalar hisobini takomillashtirish," *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, pp. 290–296, 2021, doi: 10.51699/ajdes.vi.180.
8. S. A. Kurbonova, "Korxona faoliyatini tahlil qilishda boshqaruv hisobining roli," *Iqtisodiy Taraqqiyot va Tahlil*, Jul. 2025. Available: www.sci-p.uz
9. N. T. Qudbiyev, U. S. O. Haydarov, and S. A. Kurbonova, "Harajatlar hisobining zamonaviy yo'nalishlari," *Scientific Progress*, 2022.
10. "Xizmat ko'rsatish sohasini boshqarishda tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirishdagi daromad va harajatlar hisobini tashkil qilish usullari," *ResearchGate*, 2023. Available: <https://www.researchgate.net/publication/407050212>
11. IFRS Foundation, *IAS 1: Presentation of Financial Statements*. Available: <https://www.ifrs.org>
12. IASB Staff Paper, *AP21F: Presentation of Operating Expenses*, 2022. Available: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/meetings/2022/september/iasb/ap21f-presentation-of-operating-expenses.pdf>
13. CPDbox, "How to Classify Expenses in Profit or Loss Statement Under IFRS?" Available: <https://www.cpdbox.com/029-classification-expenses-in-profit-or-loss-ifrs/>
14. KPMG, "R&D Costs: IFRS Accounting Standards vs. US GAAP," 2025. Available: <https://kpmg.com/us/en/articles/2025/rd-costs-ifrs-accounting-standards-us-gaap.html>

15. IFRS Community, "Recognition and Cost of Intangible Assets (IAS 38)."
Available: <https://ifrscommunity.com/knowledge-base/recognition-and-cost-of-intangible-assets/>
16. Spot.uz, "Davlat ishtirokidagi 362 ta korxona 2025-yilda 4 trln so'm zarar ko'rdi," 2026. Available: <https://www.spot.uz/>
17. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, *Rasmiy statistik ma'lumotlar*. <https://stat.uz>
18. S. Yuldasheva, I. Masteyeva, and B. Maxkamov, Buxgalteriya Hisobi Asoslari. Toshkent, O'zbekiston: O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi, o'quv qo'llanma. Available: <https://studylib.net/doc/27532167>

2026-yil, avgust. №8-son.

Mas'ul muharrir: Beglayev Uchqun

Musahhih: Boltayev Nurali

Sahifalovchi va dizaynerlar: Normurodov Sarvar,
Sharipov Shoxruh

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul hisoblanadi. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqolalar, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: licht-1989@mail.ru

Jurnalning telegram manzili: t.me/agrobiznes_elektronjurnal

Telefon raqami: +998939018320, +998934393000

Jurnal rasmiy sayti: <https://www.agrobiznesjournal.uz>

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo'yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati" ga kiritilgan.

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali 2023-yil 23-maydan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669225** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №083688

**Manzilimiz: Toshkent viloyati, Qibray tumani,
Universitet ko'chasi, 2-uy**